

УДК 81'25:81'367:82-32(=111)(=161.2)
DOI <https://doi.org/10.32782/2409-1154.2025.75.35>

Безпалова К. В.,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
<https://orcid.org/0009-0001-9298-1250>

Раєвська І. В.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
<https://orcid.org/0000-0002-5038-6189>

Чернова Ю. А.,
старший викладач кафедри теорії та практики перекладу
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
<https://orcid.org/0009-0009-7018-9623>

ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ СТРАТЕГІЇ ВІДТВОРЕННЯ СЕМАНТИКО-ПРАГМАТИЧНОЇ СПЕЦИФІКИ ВСТАВНИХ ОДИНИЦЬ У ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ

Анотація. Стаття присвячена аналізу функціонування та перекладу вставних і вставлених конструкцій у художньому дискурсі, що вважаються одним із найскладніших об'єктів для відтворення в перекладі. Такі синтаксичні одиниці не лише порушують лінійність висловлення, а й розширюють його семантичний потенціал, надають тексту додаткових смислових шарів, створюють ефект діалогу з читачем і формують авторську модальність. Вони виконують важливу роль у забезпеченні когерентності, інтонаційної виразності та стилістичної різноманітності художнього тексту. Матеріалом дослідження став англомовний роман та його український переклад, які дали змогу простежити різноманітні стратегії та прийоми, що застосовує перекладач для збереження художньої цілісності й комунікативної інтонації оригіналу. Використано метод суцільної вибірки для фіксації всіх прикладів у тексті, контрастивний аналіз для зіставлення англійських та українських структур, компонентний аналіз для виявлення внутрішньої організації конструкцій, а також прагматичний підхід, який дозволив оцінити їхню функцію в дискурсі. У статті показано, що під час перекладу важливо враховувати не лише формально-синтаксичні параметри, а й функціонально-стилістичну роль цих елементів, адже саме вони забезпечують емоційність, суб'єктивність та експресивність художнього тексту. Доведено, що варіативність перекладацьких рішень спрямована на досягнення балансу між точністю й стилістичною адекватністю, а вибір конкретного способу залежить від контексту та інтенції автора. Перспективи подальших досліджень убачаються у порівнянні стратегій перекладу вставних конструкцій у різних мовах, а також у вивченні їхньої ролі в усних жанрах і публіцистиці, де прагматична й інтонаційна складова є ще більш значущою.

Ключові слова: вставні конструкції, вставлені речення, художній дискурс, переклад, синтаксис, прагматика.

Однією з ключових проблем сучасної синтаксичної теорії є невідповідність між формально-граматичною структурою

речення та його семантико-інформаційним наповненням. Ця суперечність особливо яскраво виявляється у випадку простих ускладнених речень, здатних репрезентувати кілька смислових планів одночасно. Найбільш дискусійними й водночас цікавими для дослідників виявляються вставні та вставлені конструкції, які, з одного боку, порушують лінійність висловлювання, а з іншого – розширюють його семантичний потенціал і створюють додатковий ефект діалогічності.

Англійська мова, будучи аналітичною за своєю природою, надає перевагу синтаксичним засобам організації висловлювання над морфологічними. Це зумовлює цілу низку явищ, що ускладнюють міжмовний переклад: специфічні варіанти поєднання однорідних членів, використання вставних речень, які розривають логічний хід думки, або особливості співвідношення головного та підрядного речень. Для англомовної художньої прози це створює широкий простір для стилістичних експериментів, зокрема активне використання вставних конструкцій як засобу створення ефекту безпосереднього контакту з читачем чи іронічного коментаря від автора.

Актуальність дослідження полягає в тому, що питання функціонування та відтворення вставних і вставлених речень у художньому тексті англійської мови залишаються недостатньо розробленими в українському перекладознавстві. Перед перекладачем постає завдання не лише передати зміст вставних конструкцій, а й зберегти їхню стилістичну функцію та композиційну роль, уникнувши спотворення художньої цілісності тексту. **Метою** даної роботи є виявлення найчастотніших способів перекладу вставних та вставлених конструкцій в оригіналі та перекладі художнього тексту.

В українській лінгвістичній традиції вставні та вставлені конструкції досліджуються передусім у площині модальності та суб'єктивності. Дослідники наголошують, що ці одиниці

виражають ставлення мовця до повідомлюваного, сигналізують про ступінь упевненості, сумніву, емоційної оцінки, створюють ефект особистої участі мовця у висловленні. Так, І. Слинько, Н. Гуйванюк та М. Кобилянська [1] описують їх як форми, що інтегруються у речення на семантико-комунікативному рівні та виконують функцію вираження ймовірності, емоційної оцінки чи актуалізації уваги співрозмовника. А. Загнітко [2] акцентує на їх ролі у формуванні суб'єктивної модальності, тоді як Г. Козак [3] і Л. Нижник [4] вказують на їхню здатність поєднувати *dictum* і *modus* висловлення, підкреслюючи авторське бачення. О. Іваницька та Н. Іваницька [5] у своїх працях розглядають прагматичний вимір цих конструкцій, зокрема їх значення у публіцистичних жанрах для створення ефекту діалогу з читачем, підкреслюючи, що у жанрі колонки вставні слова стають центральним механізмом відтворення суб'єктивної модальності, оскільки дозволяють не лише організувати текст, але й виразно представити позицію автора, його оцінки, судження та емоції. Авторки виділяють дві ключові функції – метатекстову (структурування й когерентність викладу) та оцінну (вираження індивідуального ставлення автора), що забезпечує ефект особистісної присутності у тексті.

У зарубіжних, передусім англомовних, студіях увага зміщується на синтаксичну автономність та семантичну доповнюваність *parentheticals*. К. Потс [6] у межах теорії *conventional implicature* трактує їх як елементи, що синтаксично не належать до речення, але створюють додатковий смисловий шар. Н. Бертон-Робертс [7] розглядає їх як «інтрузивні компоненти», розташовані на периферії синтаксичної структури, які впливають на інтерпретацію висловлення завдяки авторським коментарям. С. Шнайдер [8] підкреслює текстотворчу функцію вставних слів, які забезпечують семантичну зв'язність і логічність викладу. У цьому контексті показовими є й спостереження О. Іваницької та Н. Іваницької [5]: вони зазначають, що в англомовному дискурсі *parentheticals* частіше виконують функцію атрибуції інформації, тобто вказівки на джерела чи авторитети, тоді як в українських текстах домінує емоційний компонент і вираження оцінності.

У сучасній лінгвістиці серед вставних компонентів, характерних для різних функціональних стилів, розрізняють однокомпонентні та багатокомпонентні утворення. Вони можуть набувати форми окремого слова, словосполучення чи повного речення. У науковій традиції терміни «вставні слова», «вставні словосполучення» та «вставні речення» зазвичай об'єднують під спільною назвою – «вставні слова». Підґрунтям такого узагальнення є той факт, що, незважаючи на структурні відмінності, усі ці різновиди виконують близькі функції: вони встановлюють смисловий зв'язок або з цілим реченням, або з його окремим членом. Спільною їхньою ознакою є вираження відносно обмеженого, але сталого кола значень, які накладаються на основний зміст висловлення [9].

Таким чином, зіставлення двох традицій свідчить про різні акценти: українська школа розглядає вставні конструкції як модальні та суб'єктивні маркери, тоді як англомова – як структурно автономні й семантично доповнювальні компоненти. Дослідження О. Іваницької та Н. Іваницької показує, що в жанрі колонки ці підходи інтегруються: вставні слова стають водночас організаторами тексту й носіями авторської модальності, що формує складну багаторівневу картину їхнього функціонування.

Матеріалом дослідження став роман Ренсома Пігза *Miss Peregrine's Home for Peculiar Children* [10] та його український переклад, виконаний Володимиром Горбатком [11]. Текст є показовим завдяки високій насиченості вставними реченнями та конструкціями, що дає можливість простежити різноманітні перекладацькі стратегії їх відтворення.

Загальна вибірка становить 121 випадок вставних одиниць (як речень, так і конструкцій), дібраних методом суцільної вибірки. При фіксації матеріалу проводилася чітка диференціація між *вставними конструкціями* (словосполучення, інтегровані у висловлення на семантико-комунікативному рівні) та *вставними реченнями* (структури з предикативною основою, що зберігають відносну автономність).

Для обробки матеріалу застосовувалися такі методи: контрастивний аналіз, що передбачав зіставлення англійських оригіналів і українських перекладів задля виявлення перекладацьких трансформацій; компонентний аналіз, використаний для класифікації вставних одиниць за їх структурними та семантичними ознаками; прагматичний аналіз, який дозволив оцінити функціональне навантаження вставних елементів у дискурсі (вираження модальності, авторського коментаря, уточнення тощо); статистичний метод, за допомогою якого було визначено частотність уживання різних типів вставних одиниць і відповідних перекладацьких рішень.

Послідовність дослідження передбачала: суцільну вибірку прикладів із тексту, класифікацію за типами (конструкція / речення), зіставлення з українським перекладом, підрахунок і якісну інтерпретацію результатів, тобто виявлення закономірностей у перекладацьких рішеннях.

Новизна дослідження полягає у встановленні відсоткового співвідношення відтворення вставних слів, що дозволило показати перевагу компактних синтаксичних форм в українській перекладацькій практиці. Робота поєднує українську модально-прагматичну та англомовну структурно-семантичну парадигми, демонструючи, що переклад таких одиниць вимагає не лише буквального відтворення, а й стилістично-прагматичної адаптації.

Художній текст відзначається багатшаровістю, адже в ньому співіснують елементи різних функціональних стилів, які набувають естетичної функції. Переклад такого тексту передбачає не лише мовну адекватність, а й відтворення індивідуального авторського стилю, що особливо важливо у випадках використання вставних та вставлених конструкцій. Ці елементи додають до основного висловлення нові смисли: уточнення, коментарі, пояснення, іноді – авторську оцінку чи іронічний відтінок. Вони часто порушують синтаксичну цілісність речення, але водночас виконують важливу текстотворчу функцію.

У романі Р. Пігза «Дім дивних дітей» наявність великої кількості вставних та вставлених елементів зумовлена особливістю авторського стилю – намаганням створити ефект безпосереднього спілкування з читачем, розширити опис і передати емоційний стан оповідача. Перекладач В. Горбатко мав завдання зберегти цей ефект у цільовому тексті, водночас пристосовуючи синтаксичні структури до норм української мови. Матеріал дослідження показує, що у випадку передачі вставних елементів застосовано різні перекладацькі стратегії: від буквального відтворення до трансформацій на рівні граматики й стилістики.

Найчастотнішими способами стали переклад через словосполучення та відтворення у вигляді вставних конструкцій, рідше – у вигляді вставлених або окремих речень. Окремі випадки продемонстрували використання зворотів або опущення, що свідчить про прагнення до гнучкої адаптації залежно від контексту. Далі розглянемо приклади, які ілюструють різні підходи перекладача:

The fantastic stories he'd invented about his life during the war – the monsters, the enchanted island – had become completely, oppressively real to him [10, 12].

Омі фантастичні вигадані історії про його життя під час війни – про потвор, про зачаклований острів – стали для нього цілковитою й гнітючою реальністю [11, 19].

Тут перекладач відтворює вставний елемент у вигляді словосполучень. У результаті речення в українській мові звучить компактніше й природніше, ніж було б у разі буквального перенесення англійської синтаксичної моделі. Водночас зберігається функція уточнення й підсилюється образність.

Ricky bought it from the town dump with a jar of quarters – or so he claimed – a pedigree whose odor even the forest of air-freshener trees he'd hung from the mirror couldn't mask [10, 25].

Рікі придбав її на міському звалищі за банку монет у двадцять п'ять центів (принаймні так він стверджував), і це неблагородне походження свого авто він не зміг замаскувати навіть цілим лісом з деревець-дезодорантів, почеплених на дзеркало заднього огляду [11, 31].

У даному випадку перекладач використав дужки, що відповідає українській традиції оформлення вставних компонентів. Таке рішення дозволяє виділити коментар як другорядний щодо головного змісту, але водночас залишити його інтонаційно відчутним для читача.

It was a crisp and blustery day – the sun hiding behind giant cloudbanks only to burst out moments later and dapple the hills with spectacular rays of light – and I felt energized and hopeful [10, 29].

День був прохолодний, вітряний – сонце ховалося за гігантськими скупченнями хмар і пробивалося крізь них лише на якусь мить, щоби всипати довоколишні пагорби неймовірними променями світла – і це додавало мені енергії та надії [11, 40].

Цей приклад показує відтворення вставленого речення майже буквально. Перекладач підкреслює його автономність за допомогою тире, що відповідає англійській моделі. Завдяки цьому текст зберігає плавність і ритміку оригіналу, а також передає додаткову живописність опису.

It stooped there, hairless and naked, mottled gray-black skin hanging off its frame in loose folds – every part looking withered and wasted like the body of an impossibly old man – save one [10, 19].

Він згорблено стояв неподалік, безволосий та голий, і його зморшкувата сіро-чорна шкіра звисала з кістяка великими складками. Кожна частина порожнякового тіла – виснажена і змарніла, як у неймовірно старій людини [11, 32].

У цьому випадку вставний елемент був перетворений на окреме речення. Це рішення підвищує читабельність, адже українська мова менш схильна до надмірно довгих синтаксичних конструкцій. Водночас поділ на два речення дозволяє чіткіше передати драматизм опису.

The light came around and blinded Golan again – I tensed, ready to lunge – but the moment sped by too quickly [10, 71].

Прожектор крутнувся знову і знову засліпив Голана, я напружився, готуючись кинутися на нього, але зручній момент минув надто швидко [11, 84].

Вставний елемент у перекладі реалізований у вигляді суцільного речення і звороту. Такий підхід зберігає семантику і водночас інтегрує додатковий зміст у головне речення. Це приклад синтаксичної економії, коли перекладач свідомо уникає надмірних пауз, властивих англійському тексту.

So why didn't you just – I don't know – make your own country somewhere? [10, 62].

Чому ж ви просто... просто не взяли і не організували собі деінде власну країну? [11, 75].

Перекладач опустив фразу *I don't know*, але компенсував її трикрапкою і повтором. Це відтворює нерішучість мовця, але у більш звичній для української мови формі. Подібне рішення можна вважати вдалим прикладом прагматичної адаптації.

В аналізі вибірки чітко простежується, що перекладач послуговується цілим спектром перекладацьких прийомів – від буквального перекладу до граматичних і стилістичних трансформацій. Це підтверджує, що робота з вставними та вставленими конструкціями вимагає від перекладача не лише знання синтаксичних норм обох мов, а й відчуття стилю та прагматичних нюансів. Саме гнучкість і здатність швидко адаптувати переклад до конкретної ситуації визначає успішність кінцевого результату.

Найчастіше застосовуються словосполучення та вставні конструкції, оскільки вони найбільш органічні для українського синтаксису і водночас дозволяють уникнути надмірної перевантаженості речень. Використання словосполучень (51,2% від усіх випадків) робить текст компактным, але не позбавляє його інформативності. Вставні конструкції у вигляді уточнень або коментарів (19%) допомагають перекладачеві зберегти інтонаційний ритм оригіналу, при цьому стилістично інтегруючи їх у цільову мову. Таке вирішення особливо доречне у тих місцях, де автор звертається безпосередньо до читача або вносить побіжні пояснення.

Вставлені речення та окремі речення виконують іншу функцію – вони зберігають семантичну вагу фрагмента і дозволяють відтворити ефект паузи, задуму чи авторського відступу. У 17,4% випадків перекладач використовує вставлені речення, часто відтворюючи англійську модель з допомогою тире. Окремі речення (9%) зустрічаються тоді, коли англійський оригінал виявляється надто громіздким для українського синтаксису. Такий поділ дає змогу зберегти зміст і водночас зробити вислів більш читабельним, емоційно виразним та зрозумілим для адресата.

Менш поширені, але показові прийоми – це переклад через зворот (1,7%) та опущення (1,7%). У першому випадку перекладач прагне інтегрувати додаткову інформацію максимально економно, зливаючи її з основним висловленням без виокремлення. Це сприяє динамічності тексту й відповідає українській синтаксичній традиції, де лаконізм часто переважає над багатоконponentними структурами. Опущення ж використовуються як крайній засіб – коли буквальне збереження вставного елементу ускладнило б сприйняття. Тут важливо, що інформація, яка втрачається формально, компенсується інтонаційними чи стилістичними засобами, наприклад три крапкою, повтором чи емоційно забарвленою лексикою.

У такий спосіб переклад роману «Дім дивних дітей» демонструє гнучке поєднання різних стратегій. Перекладач не

обмежується одним шаблонним рішенням, а добирає оптимальний варіант залежно від контексту, інтонаційного ритму та прагматичної мети висловлення. Це дозволяє не лише передати зміст оригіналу, але й зберегти його художню виразність, атмосферу та авторський стиль. Відтак переклад стає не механічним перенесенням конструкцій, а творчим процесом, спрямованим на досягнення функціонально-стилістичної адекватності.

Систематизація та аналіз вибірки виявляє низку закономірностей. По-перше, перевага надається вставним конструкціям, що узгоджується з українською традицією уникати надмірної синтаксичної перевантаженості та тяжінням до компактних синтаксичних форм. Це безпосередньо перегукується з підходом І. Слинько, Н. Гуїванюк і М. Кобилянської [1], які розглядають вставні елементи як інструмент суб'єктивізації, що інтегрується у висловлення на семантико-комунікативному рівні. Домінування конструкцій над повними реченнями підтверджує їхню функцію як засобів швидкого вираження авторської позиції, про що також писала А. Загнітко [2], підкреслюючи їх роль у формуванні суб'єктивної модальності.

По-друге, найчастотнішим способом перекладу виявилось перетворення на словосполучення, тоді як буквально збереження вставних і вставлених одиниць становило близько третини випадків. Така стратегія відповідає українським підходам (Л. Козак, Л. Нижник [3; 4]), де увага зосереджується не лише на відтворенні синтаксичної форми, а й на передачі модальної та прагматичної функції. Перекладач В. Горбатько, фактично, діяв у дусі цієї традиції – він обирав спосіб, який найкраще зберігає інтенцію мовця, навіть якщо для цього доводилося відходити від прямої синтаксичної відповідності.

По-третє, менше 15% прикладів було передано через окремі речення, звороти або опущення. Ця обережність у використанні таких трансформацій та прийомів узгоджується з підходами англомовної традиції, де дослідники К. Поттс, Н. Бертон-Робертс, С. Шнайдер [6; 7; 8] наголошують на синтаксичній автономності досліджуваних явищ: навіть при варіативному перекладі вони повинні зберігати функцію «додаткового шару значення», який не руйнує істинних умов висловлення. Власне, збереження логічної цілісності тексту при трансформаціях у перекладі показує, що В. Горбатько інтегрував обидві парадигми: українську (модально-суб'єктивну) та англомовну (структурно-семантичну).

Отже, результати аналізу практики перекладу у романі «Дім дивних дітей» демонструють, що емпіричні дані узгоджуються з ключовими теоретичними положеннями: з одного боку, українська традиція пояснює частотність конструкцій і прагнення до компактності, з іншого – англомовні студії підтверджують необхідність збереження автономності та доповнюваності вставних елементів у перекладі.

Проведений аналіз перекладу вставних конструкцій у романі Р. Рітза «Дім дивних дітей» засвідчив, що перекладач В. Горбатько застосовував широкий спектр стратегій – від буквального відтворення до трансформацій, членування, опущень та зворотів. Найчастотнішими стали переклади у формі словосполучень і вставних компонентів, що забезпечує синтаксичну компактність і природність українського тексту. Використання окремих речень дозволило зберегти емоційність та драматизм оригіналу, підтримавши стилістичну відповідність.

Отримані результати узгоджуються з українською лінгвістичною традицією (І. Слинько, Н. Гуїванюк, М. Кобилянська,

А. Загнітко, Л. Козак, Л. Нижник), де підкреслюється модальна та прагматична роль вставних конструкцій, а також відображають вплив англомовних підходів (К. Potts, Н. Burton-Roberts, С. Schneider), які розглядають їх як автономні елементи з додатковим семантичним навантаженням. Перекладачеві вдалося інтегрувати обидва підходи, забезпечивши рівновагу між смисловою повнотою та функціональною/оцінною насиченістю.

Перспективи подальших досліджень полягають у розширенні корпусу матеріалу – зокрема аналізі перекладів кількох художніх і нехудожніх текстів різних жанрів, а також у контрастивному вивченні англійської, німецької, французької та української мов. Такий підхід дозволить окреслити універсальні та специфічні стратегії відтворення вставних конструкцій і сприятиме розвитку теорії та практики художнього й усного перекладу.

Література:

1. Слинько І., Гуїванюк Н., Кобилянська М. Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання. Київ: Наукова думка, 1994. 493 с.
2. Загнітко А. Сучасний український синтаксис: проблемні питання. Донецьк: ДонНУ, 2009. 294 с.
3. Козак Г.М. Вставні компоненти як засіб вираження модальності у сучасній українській мові. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2014. Вип. 61. С. 112–119.
4. Нижник Л.Г. Модальність і суб'єктивність у структурі вставних речень. Актуальні проблеми філології та перекладознавства. 2022. № 16(2). С. 45–53.
5. Ivanytska O., Ivanytska N. Pragmatics of English and Ukrainian parenthetical words in columnist genre: A comparative study. Alfred Nobel University Journal of Philology. 2024. Vol. 2. P. 112–122. URL: <https://phil.duan.edu.ua/images/PDF/2024/2/12-.pdf>
6. Potts, C. *The logic of conventional implicatures*. Oxford: Oxford University Press. 2005. 246 p.
7. Burton-Roberts N. Parentheticals. In: Brown K. (ed.). *Encyclopedia of Language and Linguistics*. 2nd ed. Oxford: Elsevier, 2006. P. 179–182.
8. Schneider, S. Parentheticals in discourse: A text-organizational perspective. *Journal of Pragmatics*, 77, 2015. 1–17. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.01.001>
9. Коваль А.П. Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1970. 307 с.
10. Riggs, R. *Miss Peregrine's Home for Peculiar Children*. Hardcover, First Edition, 2011. 352 p.
11. Рітз Р. Дім дивних дітей: роман / Ренсом Рітз; пер. з англ. В. Горбатько. Харків: Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2012. 432 с.

Bezpalova K., Rayevska I., Chernova Yu. Semantic and Pragmatic Features of Translating Parenthetical Elements in Literary Texts

Summary. The article focuses on the analysis of parenthetical constructions and sentences in literary discourse, which represent one of the most challenging elements to reproduce in translation. These syntactic units not only disrupt the linear structure of utterances but also expand their semantic potential, add additional layers of meaning, create a dialogic effect with the reader, and convey the author's modality. They play an important role in ensuring coherence, intonational expressiveness, and stylistic diversity of the text. The material of the study was an English-language novel and its Ukrainian translation, which made it possible to trace the variety of strategies and techniques

applied by the translator to preserve both the artistic integrity and communicative tone of the original. The study employed the method of continuous sampling for collecting examples, contrastive analysis for comparing English and Ukrainian structures, component analysis for revealing the internal organization of constructions, and a pragmatic approach to assess their discursive functions. The findings demonstrate that in translation it is crucial to account not only for formal-syntactic parameters but also for the functional-stylistic role of such elements, since they contribute to emotionality, subjectivity, and expressiveness of the literary text. The analysis proves that translation choices are guided by the need to balance accuracy with stylistic adequacy, while the selection of a particular strategy depends on the context and the author's

communicative intention. Future studies should include comparative analyses of parenthetical translation strategies in different languages as well as an exploration of their role in oral genres and journalistic discourse, where pragmatic and intonational components become even more prominent.

Key words: parenthetical constructions, parenthetical clauses, literary discourse, translation, syntax, pragmatics.

Дата першого надходження рукопису
до видання: 21.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису
після рецензування: 20.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025